

a tipográfushoz. Közös erőfeszítésük eredményeképpen nemcsak hibák küszöbölhetőek ki, de javulhat a nyomtatott kommunikáció minősége, az olvasó és mindnyájunk javára.

Utóirat. Aki az elmondottakat a hagyományos tipográfia egyedülvalósága melletti véődöbeszédnek tartotta volna, téved. Ha fejtegetéseim fogyatékosága miatt e tévedésre magam szolgáltatam volna okot, elnézést kérek.

(Székfoglaló előadás a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémián.)

Marguerite Duras

ANYÁM

Rayman Katalin fordítása

Anyámnak zöld volt a szeme. A haja fekete. Marie Augustine Adeline Legrand-nak hívták. Parasztok leányaként született, gazdalányként, Dunkerque mellett. Egy nővére volt és két fivére. Tanítónőképzőt végzett, ösztöndíjasként, és Dunkerque-ben tanított. Egy iskolai felülvizsgálat utáni napon a tanfelügyelő megkérte anyám kezét. Szerelmem első látásra. Összeházasodtak, és elutaztak Indokínába. 1900 és 1903 között. Kötelezettségvállalás, kaland, és – nem a vagyonszerzés, hanem az érvényesülés vágya. Hősökként utaztak el, úttörökként, ökrös szekéren látogatták végig az iskolákat, mindent ők vittek magukkal, tollat, papírost, tintát. A kor falragaszainak engedelmességek, amelyek úgy sugallták, mint a katonáknak: „Lépjen be!”

Anyám szép volt, nagyon bájos. Sok férfi megkívánta, de a házasságon kívül, azt hiszem, semmi sem történt. Ragyogó nő volt, és imádott csevegni. Emlékszem rá, hogy az estélyeken majd széttépték. Rendkívüli jelenség volt, nagyon vidám, teljes szívvel és sokat nevetett. Nem volt kacér, beérte azzal, hogy sokat mosakszik.

Varrónót tartott, de nem tudott neki munkát adni. Én is, egészen tizennégy vagy tizenöt éves koromig úgy öltözködtem, mint ő, zsákruhákban jártam. Amikor kezdtek érdekelni a férfiak, többet törődtem a külsőmmel. Anyám akkor hihetetlen ruhákat csináltatott nekem, fodrokkal – úgy néztem ki, mint egy lámpaernyő. Én mindent fölvettem, amit rám adott.

Annyit írtam az anyámról! Nyugodtan állíthatom: mindent neki köszönhetek. A hétköznapi életben mindent úgy csinállok, mint ő. Például: ahogy főzök, ahogy az ürüvagdálékot készítem, a borjúbecsínáltat. Ezt a hajlamot a készletek gyűjtésére, amelyet nem tudok leküzdeni, ezt is tőle örököltem. Otthon mindenkit bosszantok vele. Ha nincs tartalékban egy üveg olaj, rosszul érzem magam. A tartalékolást érzem természetesnek. Ami nem normális, az az, hogy csak egy üveg olajat vesz az ember. Mit lehet egyetlen üveg olajjal kezdeni? Micsoda probléma! A félelmeimet is az anyámtól örö-

költem, például azt, hogy irtózom a bacilusoktól, és állandóan fertőtlenítek. Ez a gyarmati gyermekkoromból származik. Anyám nagy gyakorlati érzékkel rendelkezett, a lelkiekkel azonban egyáltalában nem foglalkozott. Mintha nem is léteztek volna. Mintha a ház valami átmeneti dolog lett volna – váróterem. De mindennap felmosta a padlót. Azt hiszem, nem láttam senkit, aki tisztább lett volna, mint az anyám.

Amikor az apám meghalt, négyéves voltam, a két fivérem hét és kilenc. Anyám akkor egyúttal az apánk is lett, az a valaki, aki eltartja a családot, megvédi a halál, a betegség ellen – abban az időben a kolerától féltünk. Mind a hárman bolondultunk az anyánkért, és voltaképpen boldoggá kellett volna tennünk őt. Szüksége volt rá, hiszen valósággal hisztériás szeretetet érzett irántunk, különösen, már akkor, az idősebb fivérem iránt. A mi kedvünkért folytatta a tanítást, és hogy kikercsítse szegényes vidéki tanítónői fizetését, a mi kedvünkért vette meg azokat a híres koncessziókat húszévi megtakarított pénzéből. Többször írtam már arról, milyen dühös volt, hogy hagyta magát átejtetni. Ez a csőd mindig is a szerencsétlenség szimbóluma lett számomra, sokkal inkább, mint például egy nagyáruház leégése. Anyám majdnem belebolondult. Emlékszem azokra az epilepsziászerű rohamaira, amelyek addig rázták, amíg el nem vesztette az eszméletét. Halálra rémített bennünket, amikor ilyen állapotban láttuk, ordítottunk, mint a bolondok. Ebben az időben elhagyta őt a nevetése – valóságos istencsapás volt. Semmink sem volt többé, uzsorások leleselkedtek ránk. Mi, gyermekek, ehhez asszisztáltunk. Én azt mondtam magamban: „Ilyen az élet!”

Anyánk szeretett minket, de soha nem volt gyengéd. Én magam sem bízom a gyengédségben. Mi sohasem öleltük át egymást, soha nem fogtuk kezét, soha nem köszöntünk egymásnak. Soha nem kívántunk egymásnak boldog új évet, sem kellemes ünnepeket, nevetségesnek találtuk volna. Talán intettünk egymásnak, amikor elváltunk, vagy még azt sem. Csak később vettem észre: másképp viselkedünk, mint a többiek. Amikor megérkeztem Franciaországba, össze kellett ölelkezni, megérdeklődni, ki hogy van – ez az egész cirkusz, nem tudtam hozzászokni.

Anyámnak egyáltalában nem tetszett, amit írtam. Azt mondogatta: „Te kereskedőnek születtél. Kereskedéssel kell foglalkoznod.” Anyám gazdalány volt, egész életében sajnálta, hogy elkerült a földről. Mint irodalmi analfabéta, kezdettől fogva semmit sem értett a könyveimből.

Első elválásunknak bizonyára az volt az oka, hogy nem helyeselte a foglalkozásomat. Az írásnak csak a komolytalan, nagyvárosiasan mondén, újságírói oldalát látta. A pletykaoldalát. Persze örült a sikereimnek, a könyveimről megjelent cikkeknek. Talán rajtam keresztül akart bosszút állni az életen.

Anyám mindenekelőtt tanítónő volt, és büszke arra, hogy én a tanítványa voltam. Jó tanítványa. Általános iskolai bizonyítványomat tizenegy éves koromban kaptam meg, korengedélyre volt szükségem. Ebben az időben a tanítónők nagy súlyt helyeztek a helyesírásra. Diktandóból mindig a legjobb jegyet kaptam. Ez végtelenül boldoggá tette anyámat. Mindenki azt kérdezte, honnan jöttem. Emlékszem, rám mutattak, egy kislány, ott áll a pad végén – honnan jött? Vidékről. Ahol négy éven át csak vietnami nyelven beszéltem. Félttem. Ez Saigonban történt. A vizsgát egy nagy, üres kollégiumban tettem le. Ez volt az első alkalom, hogy anyyi fehér embert láttam. Anyámnak nagyon fájt, hogy a fivéreim nem szerezték meg ugyanezt a tanulmányzáró képesítést. Ők az iskolában nem vitték semmire, a tantárgyak nem érdekelték őket, tízéves ko-

rukban abbahagyták a tanulást. Anyám aztán tönkrement abban, hogy levelezési tanfolyamokra íratta be őket, a bátyámat mindenféle magániskolákba, ahonnan néhány nap múlva kimaradt.

Nagyon komolyan vette a tanítást. Anyám és a többi tanító – ők teremtették meg a francia kultúrájú Vietnámot. Mintegy százezer gyermek ment át a kezén. Nagyon szerették, valószínűleg a nagylelkűsége miatt is. Nem viselte el, hogy egy gyermek nem jár iskolába, mert túlságosan szegény ahhoz, hogy tanszereket vegyen magának. Akkoriban egy pompás házban laktunk, amelynek emelete kőlapokkal volt kirakva. Mindennütt gyékényeket fektetett le azoknak a kislányoknak a számára, akik távol laktak az iskolától, és ő adott nekik vacsorát. Ezt természetesnek tartotta. Ezért vagyok bizonyos vonatkozásokban kissé tartózkodó, amikor a gyarmatosításról beszélnek. A tanítók igazán szenvedélyes funkcionáriusok voltak, rengeteget dolgoztak, és nyomorúságos fizetést kaptak, olyan keveset, mint a vámosok és a postások. Anyám, amikor megvette a koncessziókat, semmit sem sejtett a vesztegetések romlott gyakorlatáról. Azt hiszem, anyámnak köszönhetem a becsületességre való hajlamomat. A minap azt mondtam magamban: „Olyan becsületes vagyok, mint az anyám, mélységesen becsületes.”

Nem értettem meg egészen, és nem is törődtem vele, amikor anyám azt mondta, én vagyok a legjobb tanítványa. Érdekelt, amit tanultam. Jobban örültem annak, ha valaki más mondja nekem, hogy jó tanuló vagyok. Anyám mindent megtett volna azért, hogy számtantanár legyek. Ezért külön matematikaórákra jártam. De iskolaév közben abbahagytam.

Csődálom, hogy a koncessziókkal kapcsolatos csőd után az anyám nem omlott össze. Nyugdíjba ment ugyan, de megalakította a Francia iskolát, amely csakhamar tele volt indokínaiakkal és franciákkal. A magyarázatai olyan világosak voltak, hogy az összes gyermek megértette, még azok is, akik a többi iskolában a legrosszabb tanulók közé tartoztak. Ennek persze híre ment, és a szülők mindent elkövettek, hogy a gyermekeiket az ő iskolájába írathassák be. A beosztottjaival remekül tudott bánni – mindig hihetetlen tekintélye volt.

Egy tanítónő, aki nem olvas. Soha semmit. Nem vett nekünk könyveket. Gyermekkoromban csak azokat a könyveket olvastam, amelyeket anyám a jó munkájáért jutalomként kapott: kétszer vagy háromszor Victor Hugo *A nyomorultakját*, amely album alakban volt meg nekünk, Gustave Doré illusztrációival. Egy nőíró Indokínáról szóló könyvére is emlékszem; a neve Christiane Fournier. Meg Pierre Lotira, de Dellyre, Roland Dorgelèsre és Victor Margueritte egy regényére, a *Lerhier kisasszony legényéletére*. Anyámnak csak az iskolai kézikönyvek számítottak – nem örült, ha olvasni látott. Kiabált velem, igen, azt mondta, hogy az ember nem dolgozik, amikor olvas. Emlékszem, mégis clolvastatta velem Michelet néhány könyvét, ez a fajta író megfelelt az ízlésének. Azt mondta: minden idők egyik legnagyobb írója. Sokáig ezt hittem. És Renan. Most éppen újraolvasom a kereszténység történetéről szóló könyvét és a *Jézus életét* – úgy emlékszem, ez François Mitterrand egyik legkedvesebb könyve. És a Jeanne d'Arcról szóló könyveket.

Azt hiszem, az irodalomban leírt anyák egyike sem ér fel az enyémmel. Anyám nagy egyéniség volt, egyúttal komikus egyéniség is. A nagy egyéniség minden tulajdonsága megvolt benne. Képes volt bolondságokra, mint például ez a kalandja a koncessziók-

kal, de nagyon világosfejű volt. Azokkal az ellentétekkel, amelyek jellemzők a nagy személyiségekre. Majd' behalt, amikor megtudta, hogy beléptem a kommunista pártba. De nem ő az életművem főhőse, sem a leggyakoribb szereplője. Nem, az én vagyok. Írni annyit jelent, hogy az ember önmagának ír.

Azt hiszem, mindennél jobban szerettem az anyámat, és ez a kapcsolatunk váratlanul megszűnt. Gondolom, akkor, amikor megszületett a gyermekem. Vagy amikor a *Gát a Csendes-óceánont* filmre vitték. Akkor nem akart látni többé. Végül mégis megengedte, hogy visszatérjek hozzá, azt mondta: „Meg kellett volna várnod, amíg meghalok.” Nem értettem meg, azt hittem, szeszélyről van szó, de nem. Amit mi a megdicsőülésének hittünk, abban ő kudarcot látott. Elszakadtunk egymástól, és én nem próbáltam visszatérni hozzá, mert úgy láttam, nem érthetjük meg többé egymást. További nézeteltérések támadtak. És azután az, hogy mindenkinél jobban szerette a bátyámat. Úgy szerette idősebbik fiát, mint egy udvarlót, mert magas volt, szép, férfias, valóságos Valentino – a kisöcsém meg én olyanok voltunk mellette, mint két bolha.

Azt hiszem, anyám problémáinak egyik oka az, hogy sohasem voltak férfitügyei. Mészték, hogy apám nagyon szerelmes volt belé. Ő nem viszonzta az érzelmeit. Szerettem volna, ha az a megkülönböztetett imádat, amit a bátyám iránt érz, beleilleszthető volna az életünkbe. De ez lehetetlenné vált, különösen amikor a bátyám hatása alatt verni kezdett engem. Bátyám az anyámra nézett, és azt mondta: „Erősebben üsd!” Fadarabokat adott a kezébe, seprűnyelet. Anyám jól összevert, igen, valósággal rám vetette magát, ha lefeküdtem valakivel. Nem pofozott, hanem rugdalt és botozott, a bátyám meg segített neki. Egy nap világossá vált számomra a dolog – túl későn.

Nem bíztuk titkainkat az anyámra. Vagyis, amikor nagyon fiatal voltam, mindent megmondtam neki, szakítottam is a kínai szeretőmmel. A fivérem azt mondta, úgy viselkedem anyámmal, mint egy idegen. Életem egy része mindig titokban maradt előtte. Sohasem tudta meg például, hogy húszéves koromban, Franciaországban abortuszon estem át: a férfi nagyon gazdag volt, én még kiskorú, a szülei nem akarták, hogy bonyodalom legyen a dologból, hamis igazolásokat szereztek, az állt rajtuk: vakbélgyulladás.

Ma már nem szeretem az anyámat. Amikor beszélek róla, mint most is, meg vagyok hatva, de talán attól hatódom meg, ahogy magamat látom mellette.

Élete végén ugyanúgy elfordult tőlem, mint én őtőle. Szerencsére ott volt a fia. Anyám Touraine-ben élt. Én csak azért látogattam meg, hogy megetessem, mert azt mondta, senki nem tud olyan jól húst sütni, mint én. Hat órát autóztam, hogy kisüssek neki egy darab húst. Ő csak a fiára gondolt. Állandóan nyugtalankodott miatta. Nem tudom, hogy tudta elviselni ezt az állapotot. Együtt vannak eltemetve. A kriptában csak két hely volt. Ez persze tönkretette azt a szeretetet, amit éreztem iránta.

Azért beszélek róla érdeklődéssel és izgalommal, mert arra az igazságtalanságra gondolok, amely érte, és arra a másik igazságtalanságra, amelynek ő volt az okozója. Az a kép, amit róla örök, nem valami jó kép, nem egészen tiszta. Látom magam előtt, ahogy megakadályozza, hogy megöleljem, eltaszít: „Hagyj békén...” Gyakran írok róla, mindig előttem van. De ma például sokkal szebbnek látom az apámat, mint az anyámat. A falakon egy csomó fénykép lóg, a szüleim fotói. Nézzétek csak, a kisöcsém mi-

lyen természetes ezen a képen, és a bátyám már milyen parancsolón, milyen mondanál mosolyog. Az életben elváltam tőlük. Az ember elválk a többiektől, amikor ír. De ma, amikor már közeleg a halál, sokkal kevésbé látom anyám hibáit, mint azelőtt.

Tegnap még valódi boldogsággal néztem, mint valami nem remélt jóvátételt, ahogy a fivérem és anyám üvöltöznek egymással, hogy elvegyék egymástól azt a pénzt, amit én vittem haza. Azt a pénzt, amit azoktól a fiúktól kaptam, akik ugyanarra a különóra jártak, amire én, és akik többé-kevésbé szerelmesek voltak belém. Vagy amikor ki akartam fizetni a fivérem szeretőjének temetési költségeit, az anyámnak sikerült megkaparintania a pénzt. Ma azt mondom magamnak, nincs jogom mindezt a szemére hányni. Igaz, hogy két gyermekét kevésbé szerette, mint a harmadikat, de ha hasonló helyzeteket látok magam körül, azt mondom magamnak, jó, ilyesmi létezik, de mindig félttem azt a gyermeket, akit kevésbé szeretnek.

Azt írtam, hogy anyám maga volt az örület. De vajon a gyermekek általában nem gondolnak-e úgy az anyjukra, mint valami hibbantra? Nem hallja-e az ember minduntalan: „Az anyám, az egy örült, egészen süsü”? Ettől még szeretheti az ember. Én magam is anya vagyok. Én is bolond vagyok? Nem tudom, de nagyon rosszul neveltem a fiamat. Egy gyermeket elvesztettem öelőtte, amikor megszületett, és a második gyermekem nagyon szenvedett emiatt. Nagyon elkényeztettem. Folyton féltettem. Végül is azt gondolom, hogy az anyaság szemérmelenség. Az anya bármit megengedhet magának. Emlékszem anyámra, amint a háborút imitálta előttünk, miközben a *Sambre és Meuse*-t énekelte. Puska gyanánt botot vett a kezébe, és énekelt, azután sírt és sírt – a Verdunnél elesett fivéreire gondolt. Mi is sírtunk. Aztán azt mondtuk: „No jó, hiszen bolond.”

Philippe Sollers

MOTHER

Ráyman Katalin fordítása

Tudtam, hogy az utolsó útjára készül, de nem hittem volna, hogy a vég olyan hamar bekövetkezik. Mother? Igazán? Már? Nyolcvannégy éves, de mégis... Mindig eleven, határozott, a szeme, a szelleme élénk, a homloka ragyogóan sima, ő maga vidám... Az én fiatal és öreg anyáckám, vagy inkább az én szemérmes és erőszakos kislányom, évek óta végérvényesen az... Készülj fel a szenvedésre, így szól az ostoba törvény, ezt az árat kell megfizetni azért, hogy az ember eljött ide eljátszani a halandót. Kaptál egy testet kölcsönbe? Vissza kell adnod. Jeff ezt kérdezi: „Idén nem jön a nagymama? Beteg?” Igen, a nagymama nagyon beteg, négy órát tartott az operáció, nagymama túlélte, de nem hosszú időre. Azt mondja: „Egészen csöndesen megyek el”, vagy: „Élni, mire jó az?”. Furcsa, erőltetett nevetéssel azt mondja: „Az bánt a legjobban, hogy te szomorú leszel. Jaj, de borzasztó, jaj, de borzasztó.” Vagy pedig: „Vajon ki mondta ezt: »Most már semmim sincs, most már semmi sem az enyéme«?” Napjában kétszer